

## Historické a kulturní proměny lidské sexuality

Kapitola v knize "Eros v evropské grafice v průběhu staletí".<sup>1</sup>

**N**ěkteří říkají, že úspěšné spisovatelství je vlastně uměním přetvářet svoje nejtrapnější zážitky na peníze. Spíše ovšem platí, že spisovatelství je důsledkem hluboké potřeby své nejtrapnější zážitky zveřejňovat. Takto nahlíženo, je tvorba vlastně jakýmsi autopsychoterapeutickým nástrojem zoufalců. Je otázkou, do jaké míry toto platí v umění vůbec. Zatímco v hudbě se o přímém zveřejňování trapných zážitků dá uvažovat jen zcela výjimečně, výtvarné umění (a tedy grafika) přináší projekce svých tvůrců, jež bývají vděčnou pastvou pro psychoanalyticky zaměřené obecnstvo.

**Výtvarné umění** napříč dějinami nepochybně obráží věčné a základní motivace živé přírody: **obranné** (válečné výjevy) včetně teritoriálních (krajiny) a **potřeby autorit** (náboženské motivy, portréty vůdců), **reprodukční** (erotické a sexuální motivy, pečovatelské motivy) a **alimentární** (lovecké a rurální motivy, zátiší). Všechna tato mohutná puzení jsou pro přežití živých tvorů rovnocenně důležitá. Od doby Sigmunda Freuda se sice má za to, že základní hnací silou i zdrojem valné většiny útrap lidského pokolení je libido, avšak i psychoanalýza se v dílech Freudových následovníků rozdělila ve svém důrazu na ten či onen „puď“. U Alfreda Adlera například to byl puď sociální, touha prosadit se ve společenském žebříčku oproti ostatním. Ať je tomu z hlediska té které psychopatologie jakkoli, zdá se, že ve výtvarném projevu (a ve vizuálních formách vůbec – film vlastně uspokojuje přirozené voyeurství diváků) je *Erós* přece jen zastoupen v největší šíři. Není snad umělce, který by se dokázal ubránit puzení (či pokušení) exhibovat to, co jinak bývá nejintimnější a nejskrytější věcí každého jednotlivce. *Erós* je navíc zastoupen i v ostatních tématických okruzích, včetně náboženských. Tam může nabývat i svých méně obvyklých podob, například sado-masochistických, jak tomu bylo u honů na čarodějnice a všelijakého mučednictví. Zdá se, že čím sublimovanější podobu a rafinovanější formu erotiky v uměleckém díle má, tím bývá přijatelnější, působivější, životnější a zřejmě i umělecky hodnotnější. Některé Picassovy pornografické malůvky umělecky přežívají (na rozdíl od záchodových kresbiček anonymů) pouze s podporou ostatního díla Mistrova, jeho rukopisu a jeho anamnézy. Výtvořky méně prvoplánové přežívají i bez této podpory, a to i u tvůrců technicky méně bravurních. V této ambivalenci, přitahování i odpuzování v jednom, se obráží ambivalentní poloha erotiky v životě obecně. Snad nikde nestojí krása a odpudivost tak blízko při sobě, jako zde. Ti, kdo se věnují studiu lidského chování, vědí, jak týž objekt může působit zcela protichůdně v závislosti na kontextu a časovém sledu. Sbližování dvou bytostí je postupně dávkovaným procesem, kde každý krůček otevírá možnost kroku dalšímu. Přeskočí-li se surově přirozený sled, může se přitahování změnit v odpor, touha v děs, láska v nenávisť. Takovými proměnami prochází *Erós* i v umění a dokonce v historii, která mění kontext lidské přirozenosti natolik, že významně posouvá její měřítko a tedy i proporce toho, co je potlačováno, co se patologicky proměňuje, co je manifestováno a co sublimováno.

---

<sup>1</sup> Vydalo Sdružení českých umělců grafiků Hollar a Nadace Hollar ve spolupráci s Grafickou sbírkou Národní galerie, Praha, 1999. Autoři: Cyril Höschl, Jiří Machalický, Bohuslav Holý, 189 s. ISBN: 80-902405-1-8.

**V dějinách lidstva** se ruku v ruce s hospodářskými, kultovními, epidemiologickými, náboženskými a ideologickými proměnami střídají epochy sexuální konjunktury s epochami sexuální klatby. Mytologie blízkého východu je erotická. **Egyptský mýtus** stvoření světa představuje boha Atuna masturbujícího až k výronu semene, které je pralátkou dávající vznik všem věcem. Nebe (Nut) a země (Geb) jsou malovány jako žena a muž v permanentní kopulaci. U starých Sumerů patřil sex a prostituce mezi nejvyšší ctnosti, jak naznačuje Epos o Gilgamešovi („...s manželkou, jak jemu osudem souzeno, obcovat bude nejprve on a po něm lenící jeho“). Nicméně **kodex** babylonského krále **Chammurabiho** trestá nevěru. Zapovídání nevěry nemělo však ani tak morální jako spíše společenský podtext, protože žena byla majetkem muže, podobně jako dobytek nebo pole.

S **monotheismem židovského náboženství** pak přichází odlišný postoj k sexualitě: stvoření světa není spojeno s plozením, vládci tedy nepěstují rituální sex pro blaho společnosti. Oproti kultu plodnosti jeví se židovská morálka jako prohibiční. Sňatek se stává nutnou institucí, ačkoliv nevěra není zakázána. Poprvé se objevuje levirátní sňatek, tj. povinnost vzít si a oplodnit vdovu po svém bratrovi nebo jiném nejbližším příbuzném (Genesis, 1M.38,8). V Genesi (1M.38,9-10) je také základ odsuzujících postojů (a následných pocitů viny) k onanii.

Naproti tomu **řecká kultura** představuje velmi nedvojznačně sex jako zábavu, a to i božskou. Řecké báje přinášejí později mnohokrát zpracovaný příběh o Oidipovi, který obrací pozornost k nevědomým silám a úzkostem spojeným se sexuálním chováním (Oidipus řízením osudu nevědomky zabije svého otce, osvobodí Théby od Sfingy a získá jejich trůn a ruku své matky – královny Jokasté; později se dozví pravdu, Jokasté se oběsí, Oidipus se oslepí a provázen věrnou dcerou Antigonou je syny vyhnán ze země). Elektra měla zase vztah k otci a nelásku k matce. Narcis miloval sám sebe tak, že nemohl milovat nikoho jiného. Cronus usekl svému tatínkovi genitál. Tyto mýty byly postupně nahlíženy jako symboly, alegorie, odtržené od reality. Homosexualita sice nebyla hanbou, ale přece jen byla považována za nenormální. Výjimkou byla intelektuální náklonnost staršího muže k mladíkovi a eventuální homosexuální zácvik do tajů lásky. Známé je také dílo básnířky Sapfo, která žila v milostné komunitě s ženami na ostrově Lesbos (odtud názvy pro ženskou homosexualitu). Znásilnění se trestalo. Incest trestný nebyl, ale podle Platóna je porušením nepsaných zákonů. Významné je zapovězení sexu při výkonu lékařského povolání, dané v Hippokratově přísaze.

**Římané** byli oproti Řekům svým způsobem hrubšího zrna a sexualitu nahlíželi víceméně fyzicky. Důležitým kultem bylo panenství (vestálky). Nástrojem sexu bylo Římanům tělo, buď kde buď. Dokladem tohoto lehce plynoucího epikurejství jsou Pompeje, které nám uchovaly erotické fresky, nevěstince a obrázky ze života. Jedním z prvních sexuologů byl vlastně dr. Galén, který považoval nedostatek pohlavního styku za příčinu neduhů a hysterie.

**Středověk** spolu s nástupem křesťanství znamenal hluboký zvrat v celé evropské kultuře. Středověký omezující postoj k sexualitě byl v podstatě dán vírou, že vše pudové a smyslné pochází od ďábla. Církevní vůle, vyjádřená ústy sv. Augustina, zapovídá antikoncepci. Šlo zprvu o reakci na úsilí různých heretických sekt. (Gnostici, 4. st., v opozici vůči všemu prokreativnímu, pěstovali koitus interruptus). K hlavním rysům **křesťanské doktríny** patřil

ovšem důraz na celibát, panenství a omezení sexuálních aktivit pouze na manželství. Vyšším a čistším než manželství byl panenský život ve víře a trvalé vdovství. Nicméně lidé se líbali, mazlili, souložili a prostituovali, panstvo střídalo konkubíny a mládež nečekala až do svatby. Celková atmosféra však patrně zastřela sexuální oblast pocitu viny a strachem. Autoakuzace (sebeobviňování) vyústily až v automutilace (sebepoškozování), které posléze nabývaly fanatické podoby ve flagelantství (sebepoškozování). Sekty flagelantů byly vedeny mnichy, kteří údajně obdrželi z nebe poselství požadující trest za hříchy lidí. Flagelantství se natolik rozmohlo (ne bez prvků masochismu a davové posedlosti), že církve musela zasáhnout. Papež Klement VI. ve své bule vyhlásil sebemrskání za kacířství a četní předáci flagelantů byli upáleni na hranici. Podobně můžeme vidět víceméně sublimovanou erotiku i v honech na čarodějnice, které se rozpoutaly ve 14. století. Vášeň, poblouznění a samozřejmě šílenství, pocházely od ďábla.

V protikladu k misogynii středověku objevilo se **ve Francii dvanáctého století dvorné zbožnění ženy**, „l'amour courtois“, plně vnitřních rozporů: exaltované upjatosti i rozkoše na jedné a nevěry či utrpení na druhé straně. Kavalírství jako by mělo ženě zabránit v sebereflexi jejího méněcenného postavení. Proto také současné feministky považují kavalírství za ponižování ženy a pomohou bez obalu třicetiletému mladíkovi s kufrem do vlaku. Kavalírství, křesťanská morálka i askese byly víceméně umělými ideály spíše než žitou skutečností.

K dalšímu podstatnému obratu v postoji k sexualitě dochází **v renesanci**, která s rozvojem umění nastoluje opět blaženost, krásu a lásku jako normální a povznášející lidské atributy. V renesanci také vychází první masově publikovaná komerční **pornografie**. Prostitutky mohou pracovat ve svých domech, některé se stávají váženými členkami společnosti („*cortigiana honesta*“). Prostituci však zasazuje zdrcující ránu nástup syfilis v 16. století. Odtud se datuje averze, strach, nebo alespoň ambivalence k této nejstarší profesi. Strach z nákazy je později substituován morálními racionalizacemi. Syfilis se tehdy v Evropě objevila náhle, podobně jako AIDS ve 20. století. Dosud se nenadále vynoření příjice vysvětlovalo tím, že byla importována Kolumbovou výpravou z Ameriky. Podobně jako dnes, také lékaři 16. století (anatom Fallopius ve svém spise *De Morbo Gallico*<sup>\*)</sup>) horují pro kondom. Podle reformátora Jana Kalvína byla příjice božím trestem za promiskuitu. S rozštěpením křesťanské doktríny na katolickou a protestantskou, štěpí se také pohled na sexualitu. Martin Luther ve shodě se svatým Pavlem říká, že „je lepší se oženit, než být zmitán vášní“ a rozšiřuje tento postoj i na kněze. Kalvín však naléhá na potlačování slabostí a hříšných hnutí. Kalvínské je nakonec strohé a chmurnější než katolický folklór. Nicméně v katolické církvi problém sňatku, potratů a celibátu trvá dodnes.

**Alžbětinská Anglie** je k sexu laskavá, jak vidíme v Shakespearově díle, a to až do nástupu **puritánství**. Puritáni kritizovali mimo jiné divadlo, nemravnost dvora a nevázaný život smetánky. Po vítězství Olivera Cromwella, který se zasadil o popravu krále Karla I. a ujal se vlády (anglická buržoazní revoluce), stalo se puritánství synonymem kalvinismu a opanovalo na čas anglickou legislativu i kulturu, zanechavše hlubokou stopu v prostém lidu, který

---

<sup>\*)</sup> „O francouzské nemoci“; syfilis dostávala před svým definitivním označením názvy podle sousedních států. Ve Francii to byla „italská nemoc“, v Rusku „polská“ apod.

po restauraci (znovunastolení krále, Karla II) považoval morovou ránu 1665 a velký požár Londýna 1666 za projevy božího hněvu nad nemravností města.

**Racionalismus** se pokouší dostat sexualitu pod rozumovou kontrolu. Vlna „návratu k přírodě“ (J.J.Rousseau) využívá poznatků z dalekých cest a poukazuje na přirozenou krásu, dobrotu a laskavě promiskuitní sexualitu domorodých žen na Tahiti.

**Romantismus** dává lásku a vášně do služeb osobního pouta dvou bytostí. S tím spojené zklamání, patos a neštěstí inspirovaly mnohé myslitele k návrhům na změny ve vztazích mezi mužem a ženou. Sem patří snahy o komunitu (Robert Owen, John H. Noyes) a různé poukazy na nutnost regulovaného početí (Robert Malthus).

**19. století** přináší z našeho pohledu již zřetelnější rozrůznění extrémů od polygamie mormonů až po viktoriánskou upjatost středních vrstev či celibát Shakerů. Společnost se třídně polarizuje. Věk sňatku se zvyšuje (muž se musí nejprve nějak existenčně zajistit). Skutečná mužnost se projevuje schopností odložené (po 30. letech věku) sexuální satisfakce. Cudná žena je desexualizována. Mravnostní cenzura pokrývá nohy od piána krinolínou a zasahuje i do bible. Sexuologické spisy jsou konfiskovány. Z této atmosféry pocházejí eufemismy jako „tajný hřích“ a „sebeprznění“ (pro masturbaci). Lékaři navrhují kastrace sexuálně aktivních dětí, odstranění poštváčku (klitoridektomie), vypálení (kauterizace) genitálu a různé mechanické zábrany jako uretrální prstence, pásy cudnosti, bandáže a korzety. Tato éra končí Freudovou psychoanalýzou, která v oblasti sexuálního „pudu“ vychází z energetických představ (každý má vrozenou zásobu orgasmů a nadměrný sexuální život vede k vyčerpání a impotenci), jež umožnily formulovat hypotézu o putování, fixacích a proměnách libida (např. sublimaci). Ostatně viktoriánské puritánství 19. století bylo provázáno zvýšenou porodností nemanželských dětí a touhou po prostituci a pornografii.

Ve **20. století** dochází opět ke zvratu a k osvícenějšímu postoji k sexualitě. Postavení ženy se poněkud zlepšilo, v mnohých zemích získaly ženy volební právo. Odborná literatura uvádí otevřeně různé sexuální praktiky, včetně oro-genitálního styku, jako normální. Zlepšuje se možnost antikoncepce a tím se zvyšuje požitek z fyzického styku, boří se bariéry a mizí úzkost. Nicméně v různých skupinách společnosti a v různých obdobích našeho století se mnohé extrémy, popsané výše, objevují jako výraz nezbytné variability lidské kultury.

**Sexualita** vykazuje i dnes výrazné transkulturální rozdíly. Tak v mnohých společenstvích je homosexuální chování během dospívání přirozenou etapou normálního sexuálního vývoje a neznamená v pozdějším životě homosexuální preferenci. Zdá se, že asi třetina až polovina kultur ve světě homosexualitu nějakým způsobem potírá, více než polovina kultur ji více nebo méně připouští. Ve všech společnostech je ženská homosexualita více akceptována než mužská. Také homosexuální prvky jsou více zastoupeny v normálním chování ženy než muže. Co je a co není normální, je do značné míry určeno kulturní tradicí. Výtvarná díla spoluvytvářejí pro toto určení estetický kontext. Pokus o jeho průřez přináší tento sborník.

Při pohledu na erotické grafiky napříč stoletími mějme na paměti, že nepřirozený a křečovitě moralizující vztah k sexualitě ve skutečnosti démonizuje pů-

vodně přirozenou a vlastně cudnou součástí lidského bytí. Je-li sexualita démonizována, teprve pak na sebe upoutá škodlivou pozornost, teprve pak je vztah k ní pokroucen, teprve pak se „páše hřích“. Zde jako nikde jinde platí, kdo jsi bez viny, hoď kamenem. Jen průmětem svých vlastních pudových přání dochází puritán k závěru, že všichni okolo jsou buď skuteční nebo alespoň potenciální zvrhlíci.

*Cyril Höschl*